
Kendi kaderini tayin kimlerin hakkı?

Hüseyin Kalaycı

Giriş

Bazı gruplar için birleştirici bir ilke olması bakımından olumlu bir çağrışım yapan kendi kaderini tayin hakkı, doğrudan ya da dolaylı olarak toprak bütünlüğü ilkesine bir tehdit olarak görüldüğünden ve çoğu zaman ayrılma ile eş anlamlı kullanıldığından ulus-devletler için daha çok olumsuz çağrışımlara sahiptir. Kendi kaderini tayin hakkı ve ilkesinin tanımına, özellikle de hangi grupların kendi kaderini tayin hakkı olduğu konusuna dair henüz bir konsensüs oluşturulamamış olması, uygulamanın ülkeden ülkeye değişmesine ve çoğu zaman ulusal azınlıklarının kendi kaderini tayin hakkına izin vermeyen ülkelere yaptırım uygulanamamasına neden olmaktadır. Uluslararası hukuk, bütün halklara kendi kaderlerini tayin etme hakkını vermiştir vermesine ancak “halk”ın açık bir tanımını yapmayarak ve aynı zamanda varolan ülkelerin toprak bütünlüğünü güvence altına alarak belirsizliğe yol açmıştır. Halkın kendi siyasal statüsünü demokratik biçimde belirleme hakkı olduğu genel kabul gören bir durumdur, ancak aynı şekilde devletlerin toprak bütünlüğünün korunması konusunda da bir konsensüs bulunur. Bu çalışmada, toprak bütünlüğü ile kendi kaderini tayin ilkeleri arasındaki çatışmaya ve uluslararası hukuk ile Birleşmiş Milletlerin hangi ilkeye öncelik tanıdığına dair görüşlere yer verilecek ve hangi grupların bu haktan yararlanabilecekleri konusuna açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Kendi kaderini tayin ilkesinin ortaya attığı iki soruya; “bu haktan kimler yararlanmalıdır?” ve “bu hak tam olarak ne ifade etmektedir?” sorularına yanıt aramak bu makalenin başlıca amacıdır.

Fransız Devrimi ve Tek Devlet Tek Ulus Fikri

Ulusal kendi kaderini tayinin modern anlayışı Rousseau'nun siyasal felsefesiyle ve Fransız Devrimiyle ilintilendirilir. Bu anlayış, devlet egemenliği kavramını benimser ancak onu kraldan (*monarch*) halka aktarır. Fransız Devrimi, Amerikan Bağımsızlık Savaşından daha açık bir ulusal kendi kaderini tayin anlayışı üretir, çünkü Amerikan Bağımsızlık Savaşında olduğu gibi ulus, dış güçlere değil krala karşı çıkar (Freeman, 1999: 49). Bu bakımdan Amerikan Devrimi milliyetçi bir devrim değildir, zira Britanya monarşisi ve aristokrasisine “yabancılar” olarak bakılmasının nedeni Britanyalı olmaları değil, kraliyetçi ve aristokrat olmalarıdır. Amerikan Devrimi sırasında, Fransız Devriminde olduğu gibi ulusal kendi kaderini tayine henüz ihtiyaç duyulmaz (Meadwell, 1999: 374). Amerikan Devrimi ayrılmanın anti-emperyalist hakkını beyan ederken, ulusal kendi kaderini tayinin Fransız anlayışı *demokratik* yönetim talebiyle ilişkilendirilir. Bu iç ve dış kendi kaderini tayin ayrımı hâlâ ulusal kendi kaderini tayinin anlamı üzerindeki günümüz tartışmalarının bir parçasını oluşturur (Freeman, 1999: 49).

Alfred Cobban'ın, “Fransız Devrimiyle devlet fikrinin demokratikleşmesinin makul (*logical*) sonucu ulusal kendi kaderini tayin teorisidir” (Bartkus, 1999: 105) sözünden çıkartılabileceği gibi, Aydınlanma döneminde kendi kaderini tayin neredeyse demokrasiyle birlikte kullanılır. Rousseau'nun terminolojisiyle kendi kaderini tayin, ulusun bir hükümdarın, bir yönetici sınıfın ya da yabancı bir işgalcinin kaprisleriyle değil kendi genel iradesiyle yönetilmesidir. Fransız Devrimi, demokrasi ile kendi kaderini tayin arasındaki ilişkiyi çok açık hale getirir ve egemenliğin kaynağını ulus yapar.¹ Daha önce kralın kişiliğinde vücut bulan ulus, Fransız Devrimiyle birlikte halk imgesiyle birleştirilir. Fransız Devrimi ile etnik bağlar yerini rızaya dayalı demokratik topluluğa bırakır. “Vatandaşların ulusu, kendi kimliğini etnik kültürel topluluklarda değil” demokratik süreçlerde, müzakerelerde ve karar almada bulur (Habermas'tan akt. Bader, 1995: 223). Fransız Devrimi sivil milliyetçiliğe örnek oluşturur, devrim sırasında Fransız nüfusu etnik bir ulus oluşturmak için çok fazla çeşitlilik gösterir, o nedenle devrimin retorisi etnik aidiyet yerine siyasal haklara odaklanır.

Ulusal kendi kaderini tayinin demokratik kendi kendini yönetim ile yakından ilişkilendirilmesinin en az iki nedeni vardır. İlki, kişiler en iyi kendi üyeleri tarafından yönetildiklerinde kendi iyi hayat anlayışlarını seçebilir ve yerine getirebilirler. İkinci olarak da, Fransız Devrimi sırasında krallığın sona erdirilmesi ile ulusun siyasal platform olarak yükselişe geçmesi arasındaki somut tarihsel bağ, ulusal kendi kaderini tayin ile halk egemenliği düşüncelerini siyasal retorik ve halk tahayyülünde iç içe geçirir. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinin 3. maddesi “tüm egemenlik ilkesinin ulusta bulunduğunu” belirtir, böylece ulusal kendi kaderini tayin uluslararası ve yerel meşruiyet bakımından mutlak monarşinin yerini alır (Keitner, 2000: 7-16). Ancak, egemenliğin ulusa ait olduğu ileri sürülürken ulus tasavvurunun sorunsuzmuş gibi kabul edildiği unutulmamalıdır; tıpkı

¹ Johann Gottlieb Fichte gibi Alman romantikler, kendi kaderini tayine daha az sivil (*civic*) bir anlam yüklemiş ve milliyetçi tarafı ağır basan bir kavram ortaya çıkarmıştır (Eastvold, 2003:3).

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ilân edildiğinde bugün Fransa olarak bilinen topraklar üzerinde yaşayanların ancak küçük bir yüzdesinin kendilerini “Fransız” olarak gördüklerinin unutulmaması gerektiği gibi (Billig, 2002: 35). Bildirge, herkesin bir ulusun içine doğduğunu ve daha önemlisi insan haklarından yararlanabilmek için bir ulusa ait olmayı zorunlu varsayar, böyle olunca da, insan haklarına sahip olabilmenin öncelikli koşulu insan olmak değil ulus olmaktır. Fransız Devrimi, toplum kavramının da “ulus” fikriyle bağlantılı bir biçimde gelişmesine ve hatta ulusla toplumun özdeşleştirilmesine neden olur (Calhoun, 1999: 217). Norbert Elias’ın ifade ettiği gibi, “Birçok sosyologun aklında ‘toplumdan’ bahsederlerken artık (seleflerinde olduğu gibi) bir “burjuva toplumu” ya da devletin ötesindeki bir “insan toplumu” tasavvuru yoktur; ancak gün geçtikçe yumuşatılmış bir ideal ulus-devlet imgesi bunların yerini almıştır.” (Billig, 2002: 66). Artık toplum kavramı ulus-devlet imgesinden hareketle kurulur. Devlet, bir ulus-devlettir ve egemenliğinin bir oluşu da ulus kavramına yüklenen birlik ile sağlanır. Fransız Devrimi, halkı bir siyasal kişilik olarak tarih sahnesine çıkartırken aslında devletin gücünü pekiştirmiştir. Egemenliğin halkta olduğu mitosunu sayesinde devlet, tıpkı Rousseau’nun halk egemenliği kuramında olduğu gibi “demokratik meşruiyet” kazanmıştır (Ağaoğulları, 2006: 237-238).

“Egemenliğin tek meşru sahibinin halk olduğu düşüncesinin sınırları içinde kalındığında, devletin en azından bu yönüyle, yani özü itibarıyla demokratik olmak zorunda olduğu sonucuna varılır” (Ağaoğulları, 2006: 9-10). Fransız Devrimi’nde egemenliğin bölünmez olduğu şeklindeki genel kabul ulusun da bölünmezliği fikrini güçlendirir. Böyle olunca da günümüzde hâlâ çok etkili ve mevcut sorunların önemli bir kaynağı olan egemen bir devlette egemen tek bir ulus olabileceği fikri pekişir. Hem siyasetçiler, hem yazılı ve görsel basın hem de sıradan vatandaşlar, ulus ile devleti eşanlamlı olarak kullanınca sanki her devletin sadece tek bir ulus barındırabileceği gibi bir inanç yerleşir. Ulus-devlet, tek ulus tek devlet düşüncesini doğurur, bu da her ulusun kendi devleti olması gerektiği düşüncesine yol açar ve böyle olunca da ulusal kendi kaderini tayinin hedefi ulusal devlet haline gelir. Örneğin tek bayrak, tek ulus ve tek devlet (vatan) anlayışının hakim olduğu Türkiye gibi ülkelerde bir devletin birden fazla ulusu barındırabilmesi düşünülemez bir şeydir; her devlet tek bir ulustan oluşabilir/oluşmalıdır; aksi halde ülkenin bölünmesi kaçınılmazdır. Çokulusluluğun kabulünün ülkeyi önce federasyona, sonra da parçalanmaya götüreceği düşüncesi yüzünden üniter devlet anlayışı ve uygulamalarından hiçbir şekilde ödün veremeye yanaşılmaz.

Kendi Kaderini Tayin Bağımsızlık mı yoksa Özyönetim Hakkı mı?

Devletlerin dilsel ve kültürel açıdan homojen ve demokratik katılım üzerine kurulu olması gerektiği düşüncesi devlet egemenliği anlayışının kendi kaderini tayinin demokratik ilkesiyle bağdaştırılmasına ve “devletten vazgeçmenin her türlü etkin kendi kaderini tayinden vazgeçmek” olduğu sonucuna ulaşılmasına neden olur. Bu yaklaşım, ulusal ken-

di kaderini tayini ulus-devletle eş tutar, ancak kendi ulus-devletine sahip olmayan ama eyalet olarak geniş özyönetim haklarına sahip olan Quebec'in Kanada, Katalonya'nın İspanya, Flaman Bölgesinin Belçika içinde kalarak da değişen derecelerde kendi kaderlerini tayin edebildiklerini görmezden gelir. Buna rağmen, "demokratik kendi kaderini tayin ve demokratik vatandaşlık hâlâ devlet ve ulusallık ile ilintilendirilmeye ve sınırlandırılmaya" ve ulus-devlet halkın demokratik iradesinin siyasal ifadesi olarak görülmeye devam eder (Bader, 1995: 212, 221).

"Ulus-devlet" kavramı, ulusun sınırıyla, belli bir devlette yaşayanların sınırı arasında tam bir çakışma olduğunu varsayar. Tabii ki bu, her yerde gerçekten hayal ürünüdür. Belli bir toplumda ve devlette yaşayıp da, hegemonik ulusun mensubu sayılmayan kişiler (çoğunlukla onlar da kendilerini o ulusun mensubu saymazlar) her zaman vardır (Yuval-Davis, 2003: 35-36). Milliyetçilikle kendi kaderini tayin arasında sıkı bir bağ olduğu ortadadır, ancak kendi kaderini tayin mutlaka ulus-devletle sonuçlanmak zorunda değildir. Kendi kaderini tayin ve ayrılmayı siyasal eylemin farklı biçimleri olarak gören Van Der Vyver, ayrılma yoluyla kurulan yeni devletin belirli bir toprağa atfedildiğini, oysa kendi kaderini tayin hakkının halklara verildiğini belirterek ikisi arasındaki farkı göstermeye çalışır. Kendi kaderini tayin hakkından bahseden uluslararası kurum ve anlaşmaların hemen hiç şaşmadan varolan ülkelerin toprak bütünlüğünün ihlal edilemezliğini de şart koşmuş olması, kendi kaderini tayinin ayrılmadan daha az bir şey olduğunu gösterir (Van Der Vyver, 2000: 22-24). Kendi kaderini tayin hakkı ulusal gruba varolan ülkeden ayrılma yetkisini vermez görüşünü sık sık yineleyen yazar, ayrılma için "genel destek" olması, sadece ayrılıkçı topluluğun değil diğer toplulukların da destek vermesi gerektiğini vurgular. Halkların kendi kaderini tayin hakkının ayrılma hakkını içermediğine inanan Van Der Vyver, "siyasal haklarından mahrum bırakılmış ve ayrımcılığa uğramış halkların kendi kaderini tayini ayrılmalarını gerektirmez, bunun yerine, ayrımcı yasaların ve uygulamaların kaldırılması gerekir" der (2000: 22).

Kendi kaderini tayini ayrı bir devlet kurmaktan ziyade *ulusu* siyasal taleplerin öznesi olarak oluşturma şeklinde tarif etmek daha doğru olacaktır (Keating, 2004: 373). Bu bakımdan kendi kaderini tayini bir ulus inşası gibi bir inşa olarak ele almak, kendi kaderini tayin hakkından kimlerin yararlanabileceği sorusunun yanıtını vermeyi kolaylaştırır ve bu hakkın kullanım alanını genişletir. Toprak bütünlüğü endişesiyle kendi kaderini tayin hakkına büyük sınırlamalar getirilmesi daha çok ulusun tanımını daraltmakla mümkün olabilir, oysa ulusun bir siyasal proje ve inşa olduğu varsayımından hareket edilirse o zaman hem dar bir ulus anlayışından kurtulmuş olunur hem de kendi kaderini tayin hakkından yararlanabileceklerin sayısında önemli bir artış sağlanabilir. Bu arada, kendi kaderini tayini güçlü ve zayıf olmak üzere ikiye ayırmak, kendi kaderini tayin ile ayrılma arasındaki farkı daha açık ortaya koyacaktır. Ulusal kendi kaderinin tayinin güçlü biçiminde, her ulusun bir devleti olmasında ısrar edilir, zayıf biçiminde ise, ulusun özyönetimin herhangi bir biçimine sahip olması yeterli görülür. Konfederasyonlar, federasyonlar, ortaklık demokrasileri (*consociational democracies*) ve üniter devletlerdeki ulusaltı siyasal

özerklik (bölgesel parlamentolar, yerel hükümetler vs.) ulusal kendi kaderini tayinin zayıf biçimine örnektir (Caney, 1997: 352-353). Siyasal özerklik sıklıkla, iç kendi kaderini tayin (*internal self-determination*) olarak görülür ve kendi devletini kurma anlamına gelen dış kendi kaderini tayinden (*external self-determination*) ayrılır. Temsil sorunuyla karşı karşıya olan grupların ayrılma hakkı anlamına gelen dış kendi kaderini tayine başvurmadan önce iç kendi kaderini tayini talep etmesi ve buldukları ülke içinde temsili sağlamanın yollarını araması beklenir. Katılımcı demokrasiyi hedefleyen iç kendi kaderini tayin mevcut ülke sınırları içerisinde gerçekleştirildiğinden devletin toprak bütünlüğünü etkilemez. Dış kendi kaderini tayin ise halkların mevcut devletten ayrılma hakkı da dahil olmak üzere siyasal statülerine karar verme hakkı olduğundan toprak bütünlüğü ilkesiyle çatışabilir (Gudeleviciute, 2005: 49).

Egemen ve bağımsız bir devletin kurulması, bağımsız bir devletle entegrasyon veya ortaklık ya da halk tarafından özgürce belirlenen diğer bir politik statünün ortaya çıkması, dış kendi kaderini tayin hakkının yerine getirilme usullerini oluşturur (Seymour, 2007: 29). Çokuluslu devletlerin bünyelerindeki uluslara iç kendi kaderini tayin hakkı sağlayan tedbirleri uygulamaları durumunda ayrılma ihtimalinin azalacağını düşünen federasyon yanlısı yazarlar, mevcut devletlerin ulusal azınlıklara kolektif özyönetim hakkı tanımalarının ayrılma hakkını doğurduğu sonucuna varırlar (Bauböck, 2000: 236; Seymour, 2007: 21). Bu anlayışa göre, bir grubun özyönetim hakları durmadan ihlal ediliyorsa kendi kaderini tayin talepleri meşru olacaktır, buna karşılık, çokuluslu bir devlet bir azınlığın meşru özyönetim iddialarına saygı gösteriyorsa o zaman o grubun ayrılma hakkı bulunmayacaktır (Bauböck, 2004(b): 33). Bauböck'e göre, temsili demokraside özyönetim, belli bir bölgede çoğunluğu oluşturan grubun kendi kendini yönetmesini öngörür. Özyönetim hakkı, ulusal azınlığa, hükümet kurumlarını ve kamu politikalarını şekillendirmede ve siyasal temsilcilerini seçmede kesin etkileme gücünü verir. Bauböck, özyönetim haklarını gerçekleştirecek çerçeveyi sundukları için çokuluslu federasyonları ayrılmaya yeğler (Bauböck, 2000: 224). Kendi kaderini tayini, "bir grubun toprakları üzerinde kendi kendini yönetip yönetmeyeceği kararını verme hakkı" (Bauböck, 1999: 383, dipnot: 23) olarak tarif eden Margalit ve Raz da, bir grubun çokuluslu ve/veya çokkültürcü politika içinde aktif bir siyaset izleyebileceğini ileri sürer (Bauböck, 2000: 226).

Özyönetim hakkının ulusal azınlıklar tarafından talep edilen en önemli hak olduğuna dikkat çeken Bauböck, ulusal özyönetim arzusunun azınlık milliyetçiliğini çokkültürcülük fenomeninden ayırt ettiğini söyler. "Çokkültürcülük dinsel, etnik ve kültürel azınlıkları ayrımcılığa karşı korumak içindir ve bazı muafiyetler, sembolik tanıma, maddi destek veya özel temsil sağlar. Ulusal azınlıkların talepleri ise, uluslararası ya da iç sınırların yeniden çizilmesi suretiyle kendilerine ait bağımsız bir devlet kurabilmeyi, komşu soydaş devlete (*kin-state*) katılmayı veya şu anki devletin toprakları içerisinde belirgin bir bölgede siyasal özerklik elde etmeyi hedefler" (Bauböck, 2004(a): 5). Bauböck'ün bu yaklaşımının çokuluslu devlet kuramcılarının büyük bir bölümünce paylaşıldığını hatırlatmak gerekir. Çokuluslu devlet kuramcıları kendi kaderini tayinle ayrılmayı birbirinden ayırır ve ayrıl-

mayı kendi kaderini tayine ulaşma yollarından sadece bir tanesi olarak görürler.

Bu noktada özyönetim hakkı ile kendi kaderini tayin hakkı arasındaki farkı netleştirmek yararlı olacaktır. Kendi kaderini tayin hakkı, ister ortak atalara ve kültüre sahip olmak biçiminde, ister aynı siyasi topluluğa ait olma isteği biçiminde tanımlansın, ulusu onu oluşturan bireylerin bütünü olarak görür ve kolektif olarak algılar. Kendi kaderini tayin hakkı ulusun içinde kendini yönetebileceği sınırları belirler; oysa, demokratik meşruiyetin temeli olan özyönetim hakkı sınırların belirlenmesiyle ya da hükümet otoritesine uymak zorunda olan grubun tayiniyle ilgilenmez. Buradaki “kendi kendini yönetme” sözü yalnızca yönetilenlerin yönetimini benimseyişini ve kabullenişini ifade eder. Bu kabulleniş demokratik olarak temsil edilmenin ve karar verme sürecinde bu şekilde etkili olduğunu bilmenin sonucudur. Bu açıdan kendi kendini yönetim daha geniş kapsamlı ve uygulanabilirliği daha fazla olan terimdir, çünkü tam bir egemenlik ya da sınırlara karar verme hakkı gerektirmez (Bauböck, 1999: 382-383). Özyönetimi, daha genel bir prensip olan kendi kaderini tayin ilkesinin türevi olarak görmek yerine, kendi kaderini tayini daha temel bir hak olan özyönetim hakkının türevi olarak görmek gerektiğini belirten Bauböck (2004: 3-4), “kendi kaderini tayin”in statüsüne göre söz konusu topluluğa karar alma gücü veren prosedürle ilgili bir kavram, “özyönetim”in ise, topluluğun kendi geleceğini kolektif biçimde şekillendirmesini mümkün kılan siyasal kurumlara vurgu yapan tözel (*substantive*) bir kavram olduğunu belirtir (Bauböck, 2005: 6).

Tüm bu açıklamalardan sonra, kendi kaderini tayin hakkının ille bağımsız bir devlete sahip olma anlamına gelmediği, ayrılmanın kendi kaderini tayini uygulamanın sadece bir yolu olduğu ama tek yolu olmadığı netlik kazanır. Özyönetim hakkına sahip olmak kendi kaderini tayin için önemli bir koşul olmakla birlikte, siyasal statüye karar verme hakkını da içermesi bakımından kendi kaderini tayin hakkının özyönetim hakkından daha fazlası olduğu sonucuna varılabilir.

Kendi Kaderini Tayin Kültürel mi Yoksa Siyasal Bir Hak mıdır?

Siyasi dilin gitgide “kültürelleşmesi”, kendi kaderini tayin hakkındaki liberal teorilerin de kültür konusunun hakimiyetinde olmasına ve konuya çoğu zaman kültürelcilik² perspektifinde yaklaşılmasına neden olmuştur. Günümüzde milliyet ve kültür neredeyse eş anlamlı olarak kullanılır. Milliyetçilik için kültürün önemli bir yeri olması ve ulusal

² Dhmoon, kültür ile kültürelin aynı anlama gelmediğinin altını çizer, kültür kavramıyla “kültürel”in sorduğu sorular arasındaki ciddi farklılıklara dikkat çeker. Yazara göre “kültür” anahtar üç soruyu sormak için grubun mahiyetini homojenleştirir: “Devleti tehdit etmeden çeşitli kültürler nasıl korunur ve geliştirilir”; “neden kültür devlet tarafından saygı görmelidir” ve “bu uzlaşma için ne gibi sınırlar vardır?” Liberal bakış açısına göre formüle edilen bu ilginç sorularla amaç liberal hoşgörüyü, hakları ve/veya tanınmayı güçlendirmektir. Fakat bu sorular farklılaşma süreçlerini, özellikle Ötekileştirilmiş perspektifinden açıklamakta yetersiz kalır. “Kültürel” taleplerin kuramcıları ise şunları sorar: “Pratikler, ilişkiler ve kurumlar aracılığıyla hangi temsiller anlamlıdır”; “iktidar anlam yaratma süreçlerini nasıl şekillendirir”; “kimlikler bu süreçlerde nasıl oluşturulur”; “hangi anlamlar hakimdir ve neden” ve “Ötekini oluşturan iktidar ilişkilerini bozmaya veya kökten değiştirmeye hangi stratejiler uygundur?”. Dhmoon, “kültürel”e kayışla, kavramsal odaklanmanın, Öteki nesnesinden Ötekileştirme sürecine doğru değiştiğini öne sürer (Dhmoon, 2004: 9).

bir kültür yaratmadan ulusallığı icat etmek pek kolay olmadığından, ulus adına kültürün siyasallaştığı, siyasetin de eş zamanda kültürelleştiği gözlenir (Kellas, 1998: 83; Kraus, 2003: 243). Kendi kaderini tayin hakkını ulusun ayırt edici kültürünü korumaktaki araçsal önemi bağlamında ele alan ve haklı çıkartan kültürelci (*culturalist*) yaklaşım, bu talebin çok önemli çehresini karanlıklaştırır ve milliyetçi taleplere doğru ve etkin biçimde karşılık verme kapasitesini düşürür. Kültürelci yaklaşım, kendi kaderini tayini haklı çıkaracak sağlam bir temel sağlayamadığı gibi ulusal azınlıkları kendi kaderini tayin hakkına sahip olabilmek için kültürel farklılıklarını kanıtlamaya zorlayarak çifte standart uygular, zira mevcut devlet sahibi ulusların böyle bir şeyi kanıtlamaları gerekmez (Murphy, 2001: 367-371).

Ulusal kendi kaderini tayin, “bir ulusun dış müdahale veya başka ulus veya ulus-devletin tahakkümü olmadan kendi geleceğini mümkün olduğunca özgürce belirleme hakkıdır. Kendi kaderini tayinin bu demokratik özelliği kültürel değil siyasal bir ifadedir.” (Murphy, 2001: 368). Fransız Devrimi’nden bu yana kendi kaderini tayinin özünde bir demokrasi talebi olduğu düşünülür. Bu arada kendi kaderini tayinde siyasal boyutun kültürel boyuta normatif önceliğine vurgu yapmak, Murphy’nin de dediği gibi, siyasal olanla kültürel olan arasında basit ve mutlak bir çizgi çizme amacı taşımaz, yoksa, “milliyetçiğin tamamen siyasal ve tamamen kültürel biçimi arasında ayırım yapmak gibi bir hataya düşülebilir (Murphy, 2001: 368). De-Shalit’in kendi kaderini tayin talebini, “kendi hayatlarımıza hakim olma isteği”, Philpott’un (1995: 352) ise “dış kontrolden özgürleşebilmek olarak” ifade ettiğini belirten Murphy’nin, “ulusal kendi kaderini tayinin bu demokratik biçiminin kültürel olmaktan çok siyasal bir ilke olarak daha iyi anlaşılabilirliği” görüşünü paylaşmaktayız (Murphy, 2001: 374). Gerçekten de milliyetçi bakış açısından, kendi kaderini tayinin demokratik hakkı, ayrı özellikli kültürün korunması ve teşvik edilmesi hakkından daha öncelikli ve temeldir.³

Etnik ve ulusal azınlıkların ana dilde eğitim, kendi görsel ve yazılı medyalarına sahip olma gibi kültürel talepleri öne çıkartmaları, azınlık milliyetçiliğinin kültürel temele dayandığı gibi bir yanılısma yaratır. Oysa, ulusal kendi kaderini tayin *kültürel* talep yerine en iyi *demokratik* talep olarak anlaşılabilir. Ulusun kültürel farklılığını koruma arzusu değil, ulusun kendini daha bağımsız bir şekilde yönetme arzusu kendi kaderini tayinin nedenidir (Philpott, 1995; Murphy, 2001; Murphy&Harty, 2003). “Azınlık uluslar için demokrasi, sadece, devlet düzeyinde ya da ulus ötesi kurumlarda eşit bireysel yurttaşlar olarak temsil edilme ya da bunlara katılma hakkı olarak anlaşılmalı, bunun yerine özyönetimin kolektif biçimleri ve özerklik talebi olarak görülmelidir” (Murphy&Harty,

³ Lecours, kültürelci yaklaşımın Bask kültürünün farklı siyasal sonuçlarını açıklamadığına dikkat çeker. Lecours’a göre, İspanyol ve Fransız Bask ülkeleri arasındaki zıtlık farklı kurumsal gelişmelerin ürünüdür. İspanya’daki güçlü Bask milliyetçi hareketinin Fransız Bask bölgesinde mevcut olmaması kurumsal bağlama bağlı olarak Bask kimliğinin çok farklı sonuçları olduğunu gösterir. Ayrıca İspanya’daki “tarihsel milliyetler”den Katalonya ve Bask ülkesindeki güçlü siyasal taleplere karşın Galiçya’daki taleplerin zayıf kalması, kültürel kimliklerin doğuştan siyasal olmadığı anlamına gelir (Lecours, 2000: 509). James E. Jacob’a göre ise, İspanya ve Fransa’daki Bask politikalarının doğasındaki asıl farklılıklar her iki hareketin karşı karşıya olduğu farklı sosyo-politik ve tarihsel koşullardan fazlasıyla etkilenmiştir (Lecours, 2000: 518-520).

2003: 188). Zira, bireysel eşitlik, kolektif kimlikleri tanınmayan grupların devlette hakim olan kimliğe asimilasyonları anlamına gelir. Kendi kaderini tayin, bir ulusun ayırt edici kültürünü muhafaza etme isteğinden çok daha fazlasına işaret eder. Eğer ulusal kendi kaderini tayin talebi yalnızca ulusal kültürü muhafaza etmek olsa Türkiye ve İran gibi ülkelerin ulus-devlet inşasını açıklamak mümkün olmayabilir. Bizzat devlet eliyle yoğun bir Batılılaşmayı benimseyen Türkiye ve İran, aşağı gördükleri kendi kültürlerini üstün gördükleri Batı kültürüyle değiştirmeye çalışmış, bir başka deyişle, medeniyet değiştirme projesine girişmişlerdir. Bu bakımdan, bir ulus, kendi kaderini tayin hakkını başka bir ulusun veya uluslar grubunun kültürünü benimsemek için kullanmak isteyebilir. Benzer şekilde, bir ulus hakim ulusal grubun kültürünü kayırmak yerine çokkültürcü devlet politikasını seçebilir. Ayrıca, bir ulus kendi kaderini tayini tarihsel eziyetten, tahakkümden ve hatta kıyımdan korunmanın aracı olarak da seçebilir (Murphy, 2001: 373; Patten, 1999: 2).

Özellikle Batı ülkelerinde, karşıt ulusal gruplar arasındaki kültürel farklılık asgari düzeydedir ve bu olgu grupların kendileri tarafından da bilinir, ancak bu durum kendi kaderini tayin taleplerine engel teşkil etmez. Kanada'ya giden bir yabancı, İngilizce konuşulan Toronto ve Fransızca konuşulan Montreal şehirleri arasında, Quebecli milliyetçilerin inanmaya yatkın oldukları derecede büyük bir kültürel fark tespit etmekte zorlanabilir, hatta Quebec eyaletinin Montreal gibi İngiliz unsurlar barındırmayan, Fransız kültürüyle bezendiği iddia edilen başkenti Quebec City'i Kanada'nın diğer şehirlerinden farklı kılmanın ne olduğunu anlamayabilir. Ama bu durum Quebecilerin kendi kaderini tayin taleplerinde ısrar etmelerinin önüne geçemez. Çünkü kendi kaderini tayin taleplerinin dayanağı ille kültürel farklılık ve bu farklılığın korunması değildir (Moore, 1999: 35-37). Ayrıca bütün farklılıklar kültürden türemez (Green, 2000: 139). Milliyetçi hareketlerin ve dolayısıyla kendi kaderini tayin talebinin kültürel farklılığı korumaktan çok, iktidar, para, toprak ve doğal kaynaklar gibi şeylerin (*goods*) yeniden bölüştürülmesiyle ilişkisi olduğu söylenebilir (Barry, 1998: 307-308, 318). Bu nedenle, kendi kaderini tayin talebini, farklı kültürü koruyup devam ettirmekten çok kendi kendi yönetme isteğiyle ilişkilendirmek daha doğru olacaktır. Ulusal azınlıkların, siyasal özyönetimi kültürlerinin muhafazasının tek yolu olarak göstermelerin nedeni, kültürel farklılık söyleminin siyasal özyönetim talebinde bulunmalarına meşruiyet kazandırmasıdır (Bauböck, 2000: 226). Çünkü amaç sadece farklı dil ya da kültürü muhafaza etmek olsa, bu farklılığın cömert bir şekilde tanınmasının, -örneğin Kanada'da olduğu gibi- kamu kuruluşlarında resmi çokkültürcülük vasıtasıyla azınlık dilinin bölgesel eğitim dili olarak kabul edilmesinin milliyetçi talepleri yumuşatması ve hatta ortadan kaldırması, azınlık uluslara geniş kültürel hakların tanındığı Belçika, Kanada ve İspanya gibi ülkelerde ayrılıkçı hareketlere rastlanmaması gerekir. Oysa milliyetçi hareketler, kendi ulusal sınırlarını ve nüfuslarını belirleyebilmek için kültürün muhafazasını isterler, ama son kertede siyasal iktidarı ele geçirmeyi hedeflerler (Bauböck, 2004(a): 5).

Kendi kaderini tayin kültürelenden daha çok siyasal bir hak olduğu için, bu haktan yarar-

lanmak isteyenlerin buldukları ülke halkından farklılıklarını ispatlamak ve tamamen kültürel argümanlar üretmek yerine bir devletin ya da özerk yönetimin yerine getirmesi gereken bütün işlevleri yapabilecek kapasitede olduklarını göstermeye çalışmaları daha yerinde olacaktır. Kendi kaderini tayin ya da ayrılma hakkını talep ederken kültürel farklılık yerine bir hükümetin görevlerini yapma iradesi ve becerisine sahip olduğunun gösterilmesi daha önceliklidir (Wellman, 1995: 167-170). Ayrıca mevcut uluslararası hukuk uygulamalarına bakıldığında, ayrılmayı isteyen grubun uluslararası toplumu sadece kendi meşruiyetine değil, ayrılmayı düşündüğü ülkenin egemenliğinin de meşru olmadığına ikna etmesinin gerektiği görülür (Baer, 2000: 49). Bir topluluğun kendi kaderini tayin hakkına sahip olabilmesi için geçmişte ciddi haksızlığa ve ayrımcılığa uğraması, sömürgeleştirilmesi ya da işgal edilmesi gerekmez. Birçok alanda özerkliğe sahip Quebeclilerin, Katalanların ya da İskoçların ayrımcılık ya da kötü muamele kurbanı olduklarını iddia etmek mümkün değildir, ama bu durum onları kendi kaderini tayin hakkından mahrum etmez. Fakat uluslararası hukukun, egemenlik mücadelelerine meşruiyet kazandıramayacağına bilincindeki Quebecli ayrılıkçılar, bir süredir siyasal söylemlerinde kendi kaderini tayin terimine yer vermemeye, bunun yerine “Quebec halkının demokratik iradesi” sözünü yeğlemeye başlamışlardır.⁴ Ancak, bir yandan da, uluslararası hukukun ve Birleşmiş Milletlerin kendi kaderini tayin anlayışına yaklaşımının bir sonucu olarak, kültürel emperyalizmin kurbanı oldukları ya da geçmişte haklarının ihlal edildiği, hatta asimilasyona uğradıkları gibi argümanlar sunmaktan da geri kalmazlar. Oysa, kendi kaderini tayin hakkı bu kadar dar tutulmasa onlar da bu tür gerekçeler sunmak zorunda kalmazlardı.

Kendi Kaderini Tayin Kimlerin Hakkı?

Uluslararası hukukta kendi kaderini tayin hakkının mı yoksa ülkelerin toprak bütünlüğünün korunması ilkesinin mi daha öncelikli olduğu konusu sıkça sorulan bir sorudur. Kendi kaderini tayin halklara tanınmış bir haktır ve uluslararası hukukta kesin olarak tanınmış temel insan haklarından biri olmasına karşın uluslararası hukuk, tıpkı Birleşmiş Milletler⁵ gibi, isminin aksine uluslararası değil devletler arası ilişkileri düzenleyen ve öznesi uluslar yerine devletler olan bir hukuk olduğundan devletlerin toprak bütünlüğüne daha çok vurgu yapar. Ancak, bu açıklamadan uluslararası hukukun kendi kaderini tayin ilkesini tamamen dışarıda bıraktığı sonucuna varılmamalı, ulusal grupların kendi kaderini tayin hakkını sınırlı da olsa tanıy.

Toprak bütünlüğü ilkesi uluslararası güvenliğin ve istikrarın sağlanması ve korunma-

---

⁴ Bazı yazarlar, Quebec'in durumunun demokratik bir talepten çok kendi kaderini tayin talebi olarak kategorize edilmesi gerektiğini öne sürer. Quebec'in talebini kendi kaderini tayin olarak tanımlamanın bu talebin demokratik olmadığı anlamına gelmediğini, ancak en azından yasal olarak, demokrasi ilkeleriyle kendi kaderini tayin ilkeleri arasında önemli fark bulunduğunu kabul etmek gerektiğini söylerler. Örneğin, uluslararası hukukçu Thomas Franck'e göre, “kendi kaderini tayin demokrasinin eski bir versiyonu değildir. Demokrasi her bireyin yönetime katılmasını içerirken, kendi kaderini tayin ulus devleti oluşturan kişilerin sosyal haklarıyla ilgilidir.” (Tierney, 2003: 186).

⁵ Birleşmiş Milletler teriminin yanıltıcı olduğunda hemfikir olan Moore, Birleşmiş Milletler yerine “Egemen Devletler Meclisi” demenin daha yerinde olacağını belirtir (Moore, 1997: 901).

sında önemli görüldüğünden ve ayrılma doğası gereği uluslararası sistemde istikrarsızlık ve kaosu temsil ettiğinden kendi kaderini tayin ilkesinin ayrılığı teşvik eder şekilde yorumlanmamasına özen gösterilir. Uluslararası sistemin, kendi kaderini tayinin onaylanmasını ciddi bir şekilde sınırlandırmasının ve toprak bütünlüğünü neredeyse mutlak bir ilke seviyesine çıkartarak ayrılmayı örtük şekilde mahkum etmesinin en önemli nedeni uluslararası güvenlik endişesidir (Bartkus, 1999: 68). Birleşmiş Milletler de, eğer kendi kaderini tayin hakkını, kendi üyesi ülkelerin toprak bütünlüğünü bozmaya bir davet veya haklı bir saldırı olarak okumaya kalkışırsa çok zor bir duruma düşeceğinden toprak bütünlüğüne daha çok önem verir (Van Der Vyver, 2000: 25). Şu anki ulus-devletler arasında yeni ulus-devletlerin kurulmasına engel olma konusunda “gizli” bir uzlaşma olduğu söylenebilir. Mevcut ulus-devletlerin ezici bir çoğunluğu homojen olmadığından ve etnik/ulusal azınlıklara sahip olduğundan herhangi bir ülkedeki ayrılıkçı hareketin bağımsızlık yönünde özendirilmesi durumunda diğer ülkeler de tehdit altında kalabileceğinden ortak kader duygusuyla soruna yaklaşırlar. Yeni devletlerin tanınmasında karar merci konumundaki Birleşmiş Milletler mevcut ulus-devletlerin oluşturduğu bir kurum olması dolayısıyla yeni ulus-devletlerin oluşumunu engelleyici ve ülkelerin toprak bütünlüğünü koruyucu ve de ulusal kendi kaderini tayine sınırlayıcı bir yaklaşımının olması anlaşılabilir bir durumdur.⁶

Kendi kaderini tayini açık bir şekilde tanımlamamış olan Birleşmiş Milletler Şartı,⁷ bu alanda üye ülkelere doğrudan yasal yükümlülük de getirmemiştir. Temel uluslararası insan hakları belgeleri, halkların kendi kaderini tayin hakkını beyan ederek başlar. 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde bu öge eksiktir ama Birleşmiş Milletler Şartının, 1966 BM Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin ve Birleşmiş Milletler Toplumsal, Ekonomik ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin (*Covenants of 1966 on Civil and Political Rights, and on Social, Economic and Cultural Rights*) ilk maddeleri kendi kaderini tayin ilkesi ya da hakkı üzerinde durur. 1966’daki Sözleşmede evrenselci bir dil kullanılmasına ve “her halkın kendi kaderini tayin hakkı vardır” denmesine rağmen Birleşmiş Milletler, bu hakkın uygulanmasını sadece sömürgelerle ve bağımsız devletlerdeki ırkçı rejime maruz kalan yurttaşlarla ve yabancı işgalindeki halklarla sınırlar (George, 1993: 507-508).

“Tüm halklar kendi kaderini tayin hakkına sahiptir” diye yazan Birleşmiş Milletler Şartına göre kendi kaderini tayin hakkı ne devletlere ne de bireylere tanınmış bir haktır, bu hakkın sahibi “halklar”dır. Kendi kaderini tayin hakkının uygulanması halkın iradesinin özgürce ifade edilmesine bağlıdır ancak BM “halklar”ı tanımlamadığından bu haktan kimlerin yararlanma hakkı olduğu konusu belirsiz kalır. Diğer tüm kendi kaderini tayinle ilgili uluslararası yasal araçlar da doğrudan “halklara” gönderme yapar. Uluslararası hukuka göre kendi kaderini tayin, halkların kendi siyasi statülerini belirleme hakkıdır. Şurası

⁶ Sonuçta Birleşmiş Milletler, ulusla devleti tek bir çatı altında buluşturan ve “tek” ulusal kimliği kurumsallaştıran Westfalya devlet sisteminin koruyucusu bir örgüttür.

⁷ BM Şartının açık bir liberal eğilimi olduğunu ve evrensel geçerlilik iddiasında bulunamayacak haklar içerdiğini (sınırsız mal edinme hakkı gibi) söyleyen Parekh, hakların, onlara saygı duyması ve gerçekleştirilmesi gereken tek kurum olarak görülen devlete bildirilmesine dikkat çekmiştir (Parekh, 2002: 172).

açaktır ki, “halkların” açık bir tanımını yapmadan bu hakkı işlevselleştirmek güçtür ve şimdiye dek açık ve net bir halk tanımına ulaşılmış değildir. Sir Ivor Jennings, “bırakın halk karar versin sözü görünüşte makul gelebilir. Gerçekte ise gülünçtür, çünkü halk, birileri kimlerin halk olduğuna karar verene dek karar veremez” (Lee Buccheit’ten akt. Caney, 1997: 355) derken halk kavramının tanımının yapılmasının önemine dikkat çeker. Ancak yapılacak “halk” tanımı ve sınıflandırılmasının öznel olacağı da su götürmezdir (Archibugi, 2003: 491). Genelde bu belirsizliği ortadan kaldırmak için halk terimi, ayrı bir siyasi birimin tüm nüfusunu kapsayacak şekilde kullanılır. Bu nedenle uluslararası hukukta da “halk” kavramı bağımsız bir devletin meşru topraklarının tüm nüfusu olarak tanımlanır (sömürgeler gibi kanuna aykırı olarak ele geçirilmiş topraklar hariç). Ancak halk bir ülke nüfusunun tümü olarak tanımlandığında mevcut devlet sayesinde o halkın kendi kaderini tayin ettiği varsayılabilir ve halk içindeki farklılıklar, hiyerarşiler ve daha önemlisi kendisini o halktan saymayan azınlıkların varlığı göz ardı edilebilir. Halkın bir ülke nüfusunun tümü olarak tanımlanmasının yarattığı bir başka sıkıntı, mevcut ülkelerin halklarını temsil ettiğinin ve halkları adına kendi kaderini tayin hakkını kullandıklarının varsayılması ve kendi kaderini tayin konusunun kapanmasıdır. Böylelikle devletle halk özdeşleştirildiğinde, kendi kaderini tayin hakkı kullanılmış olur ve ayrılma hakkını engellemek kolaylaşır.⁸ Öte yandan halk, “farklı özelliği” olan topluluk olarak tanımlandığı ve yönetici siyasi kurumlardan kesin olarak ayrıldığı zaman toprak bütünlüğü ve kendi kaderini tayin ilkelerini uzlaştırmak zorlaşır (Bauböck, 2004(b): 14-16).

Ancak Bauböck, uluslararası hukukta kendi kaderini tayin etme ile ilgili sorunun “halklar” kavramının açık olmamasından kaynaklanmadığına, daha çok, kendi kaderini tayinin, nasıl tanımlanırlarsa tanımlansınlar, halkların siyasi statülerini serbestçe seçmek için kullandıkları bir hak olması fikrinden kaynaklandığına inanır. Hangi grupların ayrılma hakkı olduğu sorusuna odaklanmak yerine, öncelikle böyle bir talebin hangi koşullarda meşru ya da gayrı meşru görüleceği sorusunu sormayı öneren Bauböck’e göre, meşru kendi kaderini tayin iddiaları her zaman özyönetim taleplerinden türer (Bauböck, 2004(b): 19). Bu arada unutmamak gerekir ki, ulusal kendi kaderini tayin halkın kendi kendini yönetmesiyle, halk egemenliği de ulusal egemenlikle aynı anlama gelir. Toplumsal sözleşmeden doğan şey kimine göre ulus veya halk, kimine göreyse devlettir ve bu bir soyutlamadır (George, 1993: 511-512). Günümüzdeki egemenlik anlayışı fazlasıyla Rousseau’nun halk egemenliği anlayışının etkisi altındadır. Devletle halkı özdeşleştiren Rousseau, ulus-devlet anlayışına giden yolu açmıştır. “Halkın ya da ulusun egemen kılması, hem *auctoritas*’ın (iktidarın ilkesinin) hem de *potestas*’ın (iktidarın kullanımının) ona ait olması demektir” (Ağaoğulları, 2006: 240). Fransız Devrimi’nde halk ile ulus kavramlarının birbirinin yerine kullanılması halk egemenliği ve ulusal egemenlik kavramlarının eş anlamlı kullanılmasına neden olur. Halk ile ulus kavramlarının bu iç içeliği, bu hakkın sadece ulusları kapsadığı düşüncesini doğurur. Öyle olunca da, kendi kaderini ta-

⁸ Örneğin Hans Kelsen, 1951’de halkların kendi kaderini tayinini normalde demokratik hükümet iç prensibi-ne dayandırmıştır, ama Birleşmiş Milletler Şartı bağlamında devletlerin egemenliği anlamına gelir (Bauböck, 2004: 16, dipnot. 18).

Yin talebinde bulunanların öncelikle ulus olduklarını ispatlamaları, bir ulus gibi hareket etmeleri beklenir. Philpott'un da dediği gibi, "Neden ayrılmak isteyen grubu sınırlamak için tarihsel, dilsel ve ırksal sınavlara tabi tutmaya ihtiyaç duyulur? Eğer Litvanyalılar, Hırvatlar, Doğu Pakistanlılar veya Tibetliler kendi kaderini tayin arzularını ifade ediyorsa, onları Litvanyalı, Hırvat, Doğu Pakistanlı veya Tibetli yapan özelliklerin ne olduğu şeklinde" bir sınava tabi tutmak hatalıdır (Philpott, 1995: 365). Kaldı ki mevcut ulus-devletlerin hiçbiri zamanında bu tür bir sınava tabi tutulmamış, hatta bazı ulus-devletler kurulduktan nice zaman sonra dahi uluslaşma sürecini tamamlayamamıştır. Bu nedenle kendi kaderini tayin hakkı talep eden gruplardan ulus olduklarını belgelemelerini isteyen devletlerin kendi uluslaşma ve ulus-devletlerini oluşturma süreçlerini unutmaları manidardır. Ayrıca, "ulusları, tarihte bir kere kendi kendilerini yönetmiş kültürel gruplar" olarak tanımlamak da haksız bir sınırlama olacaktır (Nielsen⁹, 1998: 279).

Tartışılmaz olan bir şey varsa o da etnik grupların ayrılmaya hakkı olmadığına dair fikir birliğidir. Ancak etnik grupları kendi kaderini tayin ve ayrılma hakkından mahrum etmek, şu an için etnik topluluk olarak tanımlanan grupların bir kısmının hızla uluslaşma sürecine girmelerine, ulusların ve ulusal azınlıkların sahip olduğu haklardan yararlanabilmek için kendilerini ulus gibi göstermelerine yol açmaktadır. Çek Cumhuriyetindeki Moravianlar ve Polonya'daki Silesianlar dahil olmak üzere, birçok tarihi "etnik" topluluğun kimliklerini ulusal çizgide tanımlamaya başlaması tesadüf değildir. Örneğin, AB'nin ulusal azınlıklara yönelik politikaları, etnik toplulukların meşruiyet kazanmaları ve muvaffak olabilmeleri için kendilerini "milliyetler" veya "ulusal azınlıklar" olarak tanımlamaya itmektedir. Zira etnik toplulukların, özerk bölgelerin yararlandığı fonlardan ve imkânlardan yararlanabilmesi ve benzer yetkilerle donatılabilmesi, bir başka deyişle kendi kaderini tayin edebilmesi için ulusal bir kimlik edinmeleri zorunludur (Tesser, 2003: 493-494). Kendi kaderini tayinde bütün vurgunun halkların, özellikle de sömürgeleştirilmiş halkların, serbestçe iradelerini ifade etmelerinin gereği üzerine yapıldığını ve bu halkların bir toprak üzerinde yer işgal edenlerin tümü olduğunu hatırlatan Bauböck'e göre ise aslında belirleyici faktör ulusallık değil topraktır (Bauböck, 2004(b): 14-15). Fakat, Bauböck, tıpkı Türkiye'de Misak-ı Milli'de ifadesini bulduğu gibi, sınırların ve toprakların da ulusal-laştığını ihmal etmektedir.

Van Der Vyver, kendi kaderini tayin hakkını şu şekilde formüle eder: Halkların kendi kaderini tayini, sömürge düzeni ve yabancı işgali durumunda bir *ulusal bağımsızlık* meselesidir, halkın ayrımcılığa uğradığı durumda *ülkenin siyasal sürecine katılma* meselesidir, halkların siyasal topluluk içinde güçlü bir grup kimliğine sahip olmaları durumunda *egemenlik alanı* meselesidir (Van Der Vyver, 2000: 24).

Uluslararası hukuk sisteminin ve Birleşmiş Milletlerin mevcut ulus-devlet modelini tasdik ederken azınlık haklarını yeterince koruyamadıkları açıktır. Florian Coulmas'ın "Fransız Devrimi'nden beri evrilmekte olan ulus-devletler azınlıkların doğal düşmanıdır"

⁹ Nielsen'e göre, liberal demokrasilerde halkların siyasal kendilerini yönetme hakkı, ayrılma hakkı da dahil olmak üzere, öyle iç içedir ki kolay çığnenemez (Nielsen, 1998: 253).

sözü (May, 2000: 370) bizi, ayrılıkçılığın başlıca nedeninin ulus-devlet sisteminin azınlıkların çıkarlarını korumadaki başarısızlığı olduğu düşüncesine götürür. Ulusal azınlık hakları konusunda uluslararası normlardaki küçük değişikliklere rağmen, ulus-devletler egemenliğin paylaşılmasındaki gönülsüzlüklerini ve tek ulus tek devlet anlayışında ısrar etmeyi sürdürmektedir.

Uluslararası topluluk ve uluslararası hukuk, mevcut ulus-devletlerdeki azınlık konumundaki halkları ve ulusları halk ve ulus olarak tanımlamaktan ve öyle görmekten kaçınsa da bu onların kendilerini halk ve ulus olarak görmelerine ve kendi kaderini tayin haklarını talep etmelerine engel olamaz. Bu nedenle, uluslararası hukukun her devlette birden çok “halk”ın olabileceğini ve bazı “halkların” aynı toprağı talep edebileceğini hesaba katarak çatışma ve savaşa neden olabilecek bu talepleri uzlaştıracak uluslararası bir mekanizmayı devreye sokması yararlı olacaktır. 1990’ların uluslararası atmosferinde azınlıkların kendi kaderini tayin hakkını reddetmek artık eskisi kadar kolay değildir. Kendi egemen devleti olmayan topluluklar için kendi kaderini tayin bir ideal olmaya devam ediyor. Toprak bütünlüğüne odaklanan uluslararası normların azınlıkların kendi kaderini tayin hakkını daha güçlü tanıyan bir şekilde değiştirilmesine, hatta yeni bir uluslararası norm oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Uluslararası hukukun, azınlık konumundaki ulusların kendi kaderini tayin hakkını ve çokuluslu veya post-egemenlik yurttaşlığı gibi yeni bir anlayışı kabul etmesi konusunda karamsar olunması (Murphy&Harty, 2003: 188), bu hakkın daha geniş bir şekilde tanınması gerekliliğini ortadan kaldırmaz. Ayrılmanın tanınması konusunda yeni bir dil oluşturulmasını savunan, zira mevcut dilin bu sorunu çözmeye yetmediğinden yakınan Glaser’in, demokrasi ve insan hakları savunucularının, yeni devletlerin oluşmasını önlemek için mücadele etmek yerine devletlerin insan hakları konusundaki tutumlarını takip edecek uluslararası araç ve kurumlar geliştirmeye yoğunlaşması önerisini sonuna kadar paylaşmaktayız (Glaser, 2003: 382-384).

Ayrılma Hakkı Anayasallaşmalı mı?

Ayrılıkçı hareketlerin artması ve çoğu ülke anayasasının ayrılma konusunda sessiz kalması ayrılmanın anayasallaşmasının sorunun çözümünü kolaylaştırıp kolaylaştırmayacağı tartışmasını yaratmıştır. Cass Sunstein’e göre, ayrılıkçı hareketlerle baş etmek için anayasal demokrasinin sağlayabileceği iç mekanizmalara güvenmek gerekir, bunlar “federalizm, *checks and balances* (denetim mekanizmaları), medeni haklar ve özgürlüklerin güçlendirilmesi ve temyiz”dir (Sunstein, 2001: 112). Bu nedenle ayrılmanın ayrıca anayasallaştırılmasına gerek yoktur. Ayrılma hakkının kurumsallaştırılmasına karşı çıkılmasının başında siyasal istikrarsızlık ve kaosa neden olabilir ve her bir birimin diğerlerinin ayrılma tehditlerine karşı kırılğan duruma düşebilir korkusu gelir (Sunstein, 2001: 103). Tarafların, taleplerini kabul ettirebilmek için sürekli birbirini ayrılma ile tehdit etme ihtimalinin bulunması, günlük siyaseti yapılamaz hale getirebilir endişesini beraberinde getirir (Kreptul, 2003: 50-51). Gerçekten de, federal bir anayasada, ayrılma hakkının tanınması siyasal sistemin işleyişini önemli ölçüde bozabilir. Federe birimlerin ayrılma taleple-

riyle karşılaşma olasılığı, federal yönetimi, yetkilerini kullanırken çekingen davranmaya itecektir. Her an dağılma veya bazı birimlerini yitirme riskini içinde barındıran bir birliğin, ülke düzeyinde veya uluslararası alanda güçlü bir devlet olarak varlığını sürdürmesi kolay değildir. Aynı şekilde, federal yönetime birlikten çıkarma yetkisi tanındığında, bu yetkinin kullanılması tehdidi altında bulunan federe birimlerin, federal yönetimin isteği doğrultusunda hareket etmeye zorlanmaları olasılığı vardır. Her iki durumda da ciddi sorunların doğması kaçınılmazdır (Uygun, 2002: 285).

Ancak anayasaların ve yüksek mahkemelerin, hükümetlerin anayasaları ve kurumları olduğu düşünülürse, hükümetlerin politika ve uygulamalarını sınırlandırmak her zaman mümkün olmayabilir. Hoppe ve Rothbard gibi yazarlar, demokratik anayasaların merkezi hükümetin iktidarını sınırlama açısından etkili bir araç olduğu düşüncesini reddederler. Anayasaların kendiliğinden yorumlanabilir ya da tatbik edilebilir olmamaları ve mutlaka insanlar tarafından yorumlanmaları zorunluluğu olması ve anayasayı yorumlamak için nihai yetkili olan devletin kendi Yüksek Mahkemesinin olması bu durumu daha net ortaya koyar. Bu nedenle, liberal demokrasilerde devletin eyleminin denetim mekanizmaları ile sınırlandırılması konusunda çok iyimser olmak zorlaşır. Hoppe ve Rothbard, alternatif bir denetim mekanizması önererek, devletin gücünü etkin bir şekilde sınırlandırmanın tek yolu olarak bireylerin anayasal demokratik devletten sınırsız bir ayrılma hakları olduğunu savunurlar (Kreptul, 2003: 60-61). Rawlsçu filozoflar Wayne Norman ve Daniel Weinstock da ayrılma hakkının anayasallaştırılmasından yanadır. Norman her ne kadar ayrılmanın anayasallaştırılması gerektiğini düşünse de Sunstein'in ayrılıkçı politikaların siyasal istikrarı ve demokratik müzakereleri bozduğu yönündeki görüşünü destekler. Zaten Norman'ın ayrılmanın anayasallaştırılması önerisi ayrılmayı zorlaştırma isteğinden kaynaklanır. Çokuluslu devlet anlayışını savunan Norman ayrılma yerine geniş siyasal özerklik tanınmasından yanadır (Norman, 2001; Kreptul, 2003: 51, 83). Weinstock (2000, 2001) ise, ayrılma hakkının yasal bir prosedüre oturtulmasını hem pragmatik hem de ahlaki nedenlerle savunur. Weinstock, ayrılmanın yasallaştırılmasını fuhuşun ve uyuşturucu kullanımının yasallaştırılmasına benzetir; her ikisinde de amaç aynıdır: Hükümetin kontrolünü ve düzenleyici yeteneğini etkin kılmak. Ayrıca ayrılmanın yasallaştırılması, ayrılıkçı grubun bir kâr/zarar analizi yapmasını ve daha akılcı bir karar vermesini sağlayacaktır. Eğer ayrılma üzerine bir anayasa maddesi yoksa, ayrılıkçı grubu kalması yönünde teşvik edecek bir durum olmayacağından ayrılmanın önü açılmış olacaktır (Weinstock, 2000: 261-262; Kreptul, 2003: 53-54).

Ayrılma hakkının anayasallaştırılması gerektiğini öne sürenlerin başlıca gerekçesi, ayrılmayı hukukun üstünlüğüne saygılı hale getirmesi ve böylece şiddet ve demokratik sürecin tahrip edilmesi ihtimalini düşürmesidir. Ancak, liberal demokratların ayrılma hakkının yasallaştırılması önerisinden, ayrılmayı kolaylaştırmak istedikleri gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır; aksine asıl amaç toprak bütünlüğünü korumak ve ayrılmayı zorlaştırmaktır. Ayrılmanın anayasallaştırılması gerektiğini öne süren Buchanan, Norman, ve Weinstock gibi yazarlar ayrılmayı teşvik edecek şekilde değil de ayrılmayı engelleyecek ve etkilerini

önceden düzenleyecek şekilde anayasallaştırılmasını önerirler. Ayrılma hakkının anayasallaştırılması konusunda ikiye bölünmüş gibi görünen liberal demokratların aslında aynı saikle hareket ettiği görülür. Cass Sunstein ayrılma hakkının yasallaştırılmasını demokratik süreci sabote edeceği için reddederken, Wayne Norman ve Daniel Weinstock ise tam tersine, ayrılma sürecini sabote etmeye yaracağı için ayrılma hakkının yasallaştırılmasını savunurlar (Curtois, 2004: 817; Kreptul, 2003: 54).

Ayrılma konusunda anayasal düzenleme olmaması, çoğunlukla anayasanın devletin bütünlüğünü korumaya hizmet etmesine ve toprak bütünlüğü ilkesinin aşırı bir şekilde vurgulanmasına neden olur. Bu yüzden, uzak bir ihtimal olarak görünse bile, liberal demokratik anayasaların ayrılma hakkını barındırması azınlık milliyetçilerinin taleplerinin dikkate alınmasını ve şiddete başvurularak bastırılmasını engelleyebilir. En önemlisi de, devletin daha adil bir yapılanmaya gitmesini zorunlu kılabilir. Türkiye Cumhuriyeti anayasası, Anayasa Mahkemesinin bildirdiği üzere, tartışılmaz kavramlar ve değerlerle, ödün verilmesi olanaksız ilke ve nitelikler üzerine kuruludur. Üniter siyasal yapı bunlardan biridir ve bu yapı anayasada “devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğü” şeklinde ifade edilir. Anayasanın, devletin üniter niteliğini belirten hükmü (madde 3) değiştirilemeyecek hükümler arasında yer alır. Tıpkı, devletin demokratik, laik ve diğer bazı niteliklerinin (madde 2) değiştirilmesinin hukuken mümkün olmadığı gibi üniter niteliğin de değiştirilmesi söz konusu değildir. Bu nedenle anayasa değişikliği yoluyla ayrılma hakkının ya da federasyonun benimsenmesi mümkün değildir¹⁰ (Uygun, 2002: 153).

Sonuç

Llyod Cutler’in şakayla karışık söylediği gibi, “kendi kaderini tayin, tanımlanamayan ve karşı çıkılmayan hedeflerden biridir. Gereğinden çok kullanılması ve tamamen farklı durumları kapsayacak şekilde gereğinden fazla genişletilmesi gücünü azaltmıştır” (Eastvold, 2003: 2). Ama barındırdığı tüm sorunlara ve ülkelerin toprak bütünlüğünü tehdit etmesine karşın “bir hakkın sorun yaratma potansiyeli olması o hakkın ortadan kalkması için bir neden oluşturamaz” (Moore, 1997). Günümüzde hemen hemen tüm ulusal azınlıkların kendi kaderini tayin hakkı taleplerini eskiye oranla daha çok dile getirdikleri düşünülürse, kendi kaderini tayin kavramının kullanımındaki muğlaklığın giderilmesi gerekliliği biraz daha iyi anlaşılır. Bu çalışmanın, kendi kaderini tayin konusuna açıklık getirmek gibi bir iddiası yoktur, ancak konuya dair yapılan tanımlamaları, uluslararası hukukta ve kendi kaderini tayine atıfta bulunan uluslararası sözleşmelerde konunun nasıl ele alındığını göstermenin gerekli ve yararlı olacağı düşüncesiyle kaleme alınmıştır. Kimlerin, hangi grupların kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğunun açık bir şekilde tanımlanmamış olması ve özellikle de bu hakkın ayrılma hakkını içerecek şekilde yorumlanması durumunda mevcut ülkelerin toprak bütünlüğü hakkıyla çatışma doğurması

¹⁰ “Bir ülkenin siyasal sisteminin değişmezliğini sosyolojik olgu olarak ileri sürmek, üniter sisteme duyulan bağlılığın duygusal bir ifadesi olarak ele alınsa bile, açıkça temelsiz bir savdır. Ülkelerin demokratik, laik, üniter veya federal nitelikleri gibi siyasal özellikleri sosyolojik bakımdan değişmez kesinlikler değil; bir ulusun, anayasa ile ortaya koyduğu iradesi olarak düşünülmelidir” (Uygun, 2002: 153).

sıkıntı yaratmaktadır. Çatışan bu iki ilkeyi uzlaştırma ereğiyle halk kavramı bir yandan mevcut ülkelerin toplam nüfusuyla, diğer yandan da sömürge halklarla sınırlandırılmış (Cassese'den akt. Bauböck, 2004(a): 5), ancak yine de kendisini halk/ulus olarak gören grupların bu haktan yararlanma taleplerinin önüne geçilememiştir.

Kaynakça

Mehmet Ali Ağaoğulları, *Ulus-Devlet ya da Halk Egemenliği* (Ankara: İmge, 2006)

Daniele Archibugi, "A Critical Analysis of the Self-determination of Peoples: A Cosmopolitan Perspective", *Constellations*, Cilt. 10, No. 4, 2003, ss. 488-505.

Veit Bader, "Citizenship and Exclusion. Radical Democracy, Community and Justice. Or, What Is Wrong with Communitarianism?", *POLITICAL THEORY*, Cilt. 23, No. 2, Mayıs 1995, ss. 211-246.

Josette Baer, "Who, Why and How: Assessing the Legitimacy of Secession", *Swiss Political Science Review*, Cilt. 6, No. 3, 2000, ss. 45-69.

Brian Barry, "The Limits of Cultural Politics", *Review of International Studies*, Cilt. 24, 1998, ss. 307-319.

Viva Ona Bartkus, *The Dynamics of Secession* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999)

1. Rainer Bauböck, "Federal arrangements and minority self-government", *EIF Working Paper*, Austrian Academy of Sciences, Eylül 2004(a), No. 2, ss. 1-28.

Rainer Bauböck, "Paradoxes of Self-determination and the Right to Self-government", *IWE Working Paper*, Austrian Academy of Sciences, No. 42, Ocak 2004(b), ss. 1-39 .

Rainer Bauböck, "Why Secession is Not Like Divorce", Kjell Goldmann, Ulf Hannerz ve Charles Westin (der.), *Nationalism and Internationalism in the Post-Cold War Era*, (London: UCL Press, 2000), ss. 216-243.

Rainer Bauböck, "Why Stay Together? A Pluralist Approach to Secession and Federation", Will Kymlicka ve Wayne Norman (ed.), *Citizenship in Diverse Societies* (Oxford, NY: Oxford University Press, 1999), ss. 366-394.

Michael Billig, *Banal Milliyetçilik*, Çev. Cem Şişkolar (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2002).

Craig Calhoun, "Nationalism, Political Community and the Representation of Society. Or, Why Feeling at Home is not a Substitute for Public Space", *European Journal of Social Theory*, Cilt. 2, No. 2, 1999, ss. 217-231.

Simon Caney, "Self-Government and Secession: The Case of Nations", *The Journal of Political Philosophy*, Cilt. 5, No. 4, 1997, ss. 351-372.

Josep Costa, "On Theories of Secession: Minorities, Majorities and the Multinational State", *CRISPP*, Cilt. 6, No. 2 (Yaz 2003), ss. 63-90.

Rita Dhamoon, "Cultural', Intersectionality and Power: Re-thinking the Culture Concept", *APSA*, 2-5 Eylül 2004, ss. 1-28.

2. Jonathan Eastvold, "Toward a Unified Theory of Self-Determination", *APSA*, 27-31 Ağustos 2003, ss. 1-34.

Michael Freeman, "The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and

Practical Solutions”, Desmond M. Clarke ve Charles. Jones (der.), *The Rights of Nations. Nations and Nationalism in a Changing World* (Cork: Cork University Press, 1999), ss. 45-64.

David George, “The Right of National Self Determination”, *History of European Ideas*, Cilt. 16, No. 4-6, 1993, ss. 507-513.

Daryl J. Glaser, “The Right to Secession: an Antisecessionist Defence”, *Political Studies*, Cilt. 51, 2003, ss. 369-386.

William Green, “Schools, Signs, and Separation: Quebec Anglophones, Canadian Constitutional Politics, and International Language Rights”, *Denv. J. Int’l L. & Pol’y*, Cilt. 27, No. 3, 1999, ss. 449-481.

Vita Gudeleviciute, “Does the principle of self-determination prevail over the principle of territorial integrity?”, *International Journal of Baltic Law*, Cilt. 2, No. 2, Nisan 2005, ss. 48-74.

Jörg Guido Hülsmann, “Secession and the Production of Defense”, Hand-Hermann Hoppe (der.), *The Myth of National Defense: Essays on the Theory and History of Security Production* (Alabama: Ludwig Von Mises Institute, 2003), ss. 369-413.

Michael Keating, “European Integration and the Nationalities Question”, *POLITICS&SOCIETY*, Cilt. 32, No. 3, Aralık 2004, ss. 367-388.

Chimène I. Keitner, “National Self-Determination in Historical Perspective: The Legacy of the French Revolution for Today’s Debates”, *International Studies Review*, Cilt 2, No. 3 (Güz 2000), ss. 3-26.

James G. Kellas, *The Politics of Nationalism and Ethnicity*, (London: Macmillan Press, 1998 (1. Baskı:1991))

André Lecours, “Theorizing Cultural Identities: Historical Institutionalism as a Challenge to the Culturalists”, *Canadian Journal of Political Science*, Cilt. XXXIII, No. 3, (Eylül 2000), ss. 499-522.

Hudson Meadwell, “Secession, states and international society”, *Review of International Studies*, (1999), 25, ss. 371-387.

Robert W. McGee, “Secession Reconsidered”, *Journal of Libertarian Studies*, Cilt. 11, No. 1 (Güz 1994), ss. 11-33.

Margaret Moore, “Beyond The Cultural Argument for Liberal Nationalism”, *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, Cilt. 2, No. 3, ss. 26-47.

Margaret Moore, “On National Self-determination”, *Political Studies* 45 (1997), ss. 900-913.

Michael Murphy, “The Limits of Culture in the politics of self-determination”, *ethnicities*, Cilt. 1, No. 3, 2001, ss. 367-388.

Michael Murphy ve Siobhan Harty, “Post-Sovereign Citizenship” *Citizenship Studies*, Cilt. 7, No. 2, 2003, ss. 181-197.

Kai Nielsen, "Liberal Nationalism, Liberal Democracies, and Secession", *The University of Toronto Law Journal*, Cilt. 48, No. 2 (Bahar 1998), ss. 253-295.

Bhikhu Parekh, *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek. Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori* (Ankara: Phoenix, 2002), çev. Bilge Tanrıseven

Alan Patten, "The Autonomy Argument for Liberal Nationalism" *Nations and Nationalism*, Cilt. 5, No. 1, 1999, ss. 1-17.

Daniel Philpott, "In Defense of Self-Determination" *Ethics*, Cilt. 105, No. 2, Ocak 1995, ss. 352-385.

Michel Seymour, "Secession as a Remedial Right", *Inquiry*, 2007, yayınlanacak makale.

Jason Sorens, "Introduction: Understanding Secession", *Secession and Democracy* (2006), yakında yayınlanacak kitabı

Stephen Tierney, "The Constitutional Accommodation of National Minorities in the UK and Canada: Judicial Approaches to Diversity", Alain-G. Gagnon, Montserrat Guibernau ve François Rocher (der.), *The Conditions of Diversity in Multinational Democracies* (Montreal: IRPP, 2003), ss. 169-205.

Thomas S. Ulen, "Secession. The New Palgrave Dictionary of Economics and the Law", *Working paper*, No. 55, Temmuz 1997

Johan D. Van Der Vyver, "Self-determination of the peoples of Quebec under International Law", *J. Transnational Law & Policy*, Cilt. 10, No. 1, Güz 2000, ss. 1-37.

Nira Yuval-Davis, *Cinsiyet ve Millet* (İstanbul: İletişim, 2003)